

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ JAKO PRZESŁANKA ROZWOJU INNOWACYJNYCH POWIĄZAŃ INTEGRACYJNYCH W AGROBIZNESIE¹

ENTREPRENEURSHIP AS A DETERMINANT FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE STRUCTURES OF INTEGRATION IN AGRIBUSINESS

Wprowadzenie

Agrobiznes rozumiany jako kompleks gospodarki żywnościowej obejmuje wszystkie branże związane z produkcją, przechowywaniem i dystrybucją żywności². Pomiędzy poziomem rozwoju agrobiznesu a strukturą i poziomem konsumpcji żywności istnieją ściśle zależności. Z jednej strony potrzeby w zakresie konsumpcji żywności wyznaczają kierunki rozwoju agrobiznesu, z drugiej zaś poziom rozwoju agrobiznesu determinuje określony stan zaspokojenia potrzeb konsumentów żywności. W celu ożywienia gospodarczego wsi należy uruchamiać na obszarach wiejskich programy aktywnej polityki społeczno-gospodarczej, uwzględniające powiązania (integracje) pionowe i poziome pomiędzy wszystkimi ogniwami agrobiznesu. Jedną z odmian tej integracji są coraz bardziej popularne, również na obszarach wiejskich, innowacyjne powiązania integracyjne, tj. klastry rolno-przemysłowe. Wymienione formy integracji przyczyniają się do zmniejszenia kosztów produkcji, aktywizacji działalności gospodarczej, a w efekcie zwiększają siłę konkurencyjną.

Innowacyjne procesy integracyjne zachodzące w agrobiznesie, jak się wydaje, spowodują nie tylko zmiany w produkcji i dystrybucji, ale także w systemie instytucji wiejskich oraz świadomości społeczności lokalnej. Oznacza to, że poprzez integrację powstanie społeczność, którą będą tworzyć ludzie charakteryzujący się

* dr inż., Uniwersytet Rzeszowski.

¹ Artykuł przygotowano w ramach realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/D/HS4/03911.

² J. Żmija, *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego terenów wiejskich w Polsce południowej*, Kraków, 1996, s. 93–109.

przedsiębiorczością, innowacyjnością i chęcią zdobywania wiedzy. Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest próba wskazania zachowań przedsiębiorczych jako jednego z istotnych elementów warunkujących rozwój oraz funkcjonowanie innowacyjnych form powiązań integracyjnych w agrobiznesie. W opracowaniu dokonano również krótkiej prezentacji koncepcji klastrów rolno-przemysłowych. Praca ma charakter teoretyczny i poznawczy, wzbogacona jest danymi empirycznymi pochodzącymi z województwa podkarpackiego. Prowadzone aktualnie dalsze badania pozwolą na prezentację ich szczegółowych wyników w przyszłości.

Zarys pojęcia przedsiębiorczości i jej znaczenia na obszarach wiejskich

Przedsiębiorczość można traktować jako postawę lub jako proces. Jako postawa przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, na twórczo-aktywnej postawie wobec otaczającej tę jednostkę rzeczywistości. Przedsiębiorczość jako proces polega na powstawaniu i rozwoju jednostek przedsiębiorczej działalności gospodarczej, czyli jest to angażowanie posiadanego aparatu wytwórczego w przyszłe oczekiwania, co niesie ryzyko i niepewność, ale pozwala wyzwolić inicjatywę i stworzyć jej nowe atrybuty³.

Katarzyna Duczkowska-Małysz i Małgorzata Duczkowska-Piasecka⁴ twierdzą, że istotę przedsiębiorczości stanowi sposób zachowania, którego podstawą jest wiedza, nie intuicja. Prowadzi on do działań nadających zasobom nowe możliwości tworzenia bogactwa. Takie możliwości ekonomia nazywa „zmianą uzysku z zaangażowanych zasobów” – ten sposób zachowania sprowadza się do stałego poszukiwania i odkrywania okazji do innowacji, które mają charakter celowy i zorganizowany.

Rozwój przedsiębiorczości w agrobiznesie jest jednym z ważniejszych stymulatorów przemian wsi polskiej z jej monofunkcyjnego oblicza na wielofunkcyjny charakter. Ta nowa strategia aktywizacji, jaką jest wielofunkcyjność, polega na zróżnicowaniu ekonomii wsi, to znaczy oparciu jej na różnorodnych dziedzinach gospodarczych. Z założeń tej strategii wynika, że dla przyszłości rodzin wiejskich równie ważne, jak dotychczas rolnictwo, jest stworzenie nowych miejsc pracy na wsi, np. w przetwórstwie rolno-spożywczym, ale również poza gospodarstwem rolnym. Proces rozwoju gospodarczego w tych środowiskach będzie zmierzał także w kierunku powstawania nowoczesnych struktur społeczno-ekonomicznych⁵.

Wobec niewielkiej możliwości uzyskania dochodu z pracy w przemyśle wydaje się, że jedyną rozsądną alternatywą jest zwiększenie podaży miejsc pracy na terenach wiejskich i sprzyjanie rozwojowi wielofunkcyjnemu. Takie rozwiązanie

³ A. Woś, *Encyklopedia agrobiznesu*, Warszawa 1998, s. 636, 736, 919–928.

⁴ K. Duczkowska-Małysz, M. Duczkowska-Piasecka, *Pozarolnicze przedsięwzięcia na obszarze gminy*, w: *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich w stronę wsi wielofunkcyjnej*, K. Duczkowska-Małysz (red.), Warszawa 1993, s. 61–74.

⁵ M. Grzybek, *Uwarunkowania przedsiębiorczości w agrobiznesie na wsi krośnieńskiej w: Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój terenów wiejskich, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Trzcianica 10–12 IX 1997 r.*, Kraków 1997, s. 281–288.

jest korzystne z wielu względów, a przede wszystkim oznacza pełniejsze niż dotąd wykorzystanie miejscowych tradycji, drobnej wytwórczości, lokalnych zasobów naturalnych czy walorów krajobrazu. Pewną szansę na poprawę sytuacji dochodowej części rodzin stwarza własna przedsiębiorczość mieszkańców polegająca na uruchamianiu i prowadzeniu określonej działalności gospodarczej. Zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego małej skali są typowymi przykładami rozwoju przedsiębiorczości lokalnej na wsi w oparciu o własną inicjatywę, występujące zasoby siły roboczej i niejednokrotnie własny kapitał⁶.

K. Duczkowska-Małysz twierdzi, że choć przedsiębiorczość na wsi i w rolnictwie może przejawiać się spontanicznie i samorzutnie, to jednak jej dynamiczny, zintegrowany rozwój nie jest możliwy bez umiejętnego kierowania i wsparcia ze strony samorządów terytorialnych oraz instytucji i organizacji różnego szczebla, odpowiedzialnych za rozwój regionów⁷. Działanie władz lokalnych winno być prowadzone w dwóch obszarach: stworzenia warunków organizacyjno-technicznych lokalizacji nowych przedsiębiorstw oraz edukacji mieszkańców wsi w zakresie podejmowania działalności przedsiębiorczej na własny rachunek. W pierwszym kierunku działań zawierają się rozwój inkubatorów przedsiębiorczości, w tym utworzenie stanowiska pracy doradcy organizacyjno-prawno-finansowego, ponadto stymulowanie i promocja nowych technologii, celem osiągnięcia standardów europejskich. Warunkiem urealnienia najlepszych nawet pomysłów i zlokalizowania firmy w konkretnym środowisku jest techniczne uzbrojenie terenu pod lokalizację zakładów małej i średniej przedsiębiorczości. Natomiast w zakresie edukacji nieodzowne jest szkolenie mieszkańców wsi dotyczące działalności przedsiębiorczej.

Warto w tym miejscu podkreślić, że rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, który jest postrzegany jako jedna z podstawowych dróg przemian na wsi w kierunku jej wielofunkcyjności społeczno-zawodowej, jest obecnie tematem wielu opracowań ekonomicznych. Jest to w pełni uzasadnione, gdyż przedsiębiorczość stanowi ważny element rozwoju gospodarczego kraju, zapobiega ponadto masowemu odpływowi ludności z terenów wiejskich. Wdrażanie pionierskich i innowacyjnych rozwiązań jest też dodatkowym wyróżnikiem przedsiębiorczości najbardziej pożądanej: ambitnej, ukierunkowanej, nastawionej na rozwój, wykorzystującej najnowocześniejsze technologie, metody zarządzania i kapitał intelektualny⁸.

Innowacyjność jako celowe narzędzie przedsiębiorczości

Istotą przedsiębiorczości, jak wykazano wcześniej, jest aktywne poszukiwanie szans oraz działania innowacyjne. Nie każde działanie przedsiębiorcze, w szerokim tego słowa znaczeniu, będzie prowadziło do powstania innowacji. Innowacyjność

⁶ Tenże, *Wpływ przedsiębiorczości małej skali na kształtowanie podaży i popytu żywności, w: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich w stronę wsi wielofunkcyjnej*, (red.) K. Duczkowska-Małysz, Warszawa 1993, s. 207–216.

⁷ K. Duczkowska-Małysz (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*, Warszawa 1993, s. 5–12.

⁸ Por. J. Cieślak, *Przedsiębiorczość dla ambitnych. Jak uruchomić własny biznes*, Warszawa 2006; S. Kwiatkowski, *Przedsiębiorczość intelektualna*, Warszawa 2000.

jest jednak dla działań przedsiębiorczych istotna, a według niektórych teoretyków (np. J. A. Schumpeter) – wręcz nieodzowna. Wprowadzanie innowacji ekonomicznej uznają za jedną z najważniejszych funkcji przedsiębiorcy w gospodarce⁹.

Innowacyjność uznawana jest przez większość badaczy, niezależnie od perspektywy badawczej i przyjmowanych założeń teoretycznych, jako wymiar i kluczowy zarazem atrybut przedsiębiorczości. Nacisk skierowany na innowacyjność przedsiębiorstwa i jej wyniki w postaci innowacji traktowany jest obecnie jako podstawowa reguła działania organizacji, nie tylko gospodarczych, ale także publicznych, której realizacja ma gwarantować sukces mierzony coraz lepszymi wynikami finansowymi oraz przewagą konkurencyjną¹⁰.

Działania przedsiębiorcze podejmowane przez pracowników przedsiębiorstwa stanowią unikatowe źródło budowania zdolności konkurencyjnej, gdyż stwarzają dogodne warunki dla ekspansji przedsiębiorstwa i prowadzą do konkurencji najmniej szkodliwej dla uczestników tego procesu. Kreowanie określonej zdolności konkurencyjnej i efektywności przedsiębiorstwa przy zastosowaniu strategii przedsiębiorczości, polega na wdrażaniu innowacji technologicznych (produktowych), a także nietechnologicznych, a tym samym skutkuje lepszym wykorzystaniem zasobów i wielu podmiotom pozwala osiągnąć sukces¹¹. Innowacje są zatem niezbędne do wprowadzania w przedsiębiorstwie zmian, których wymaga proces budowy zdolności konkurencyjnej. Stąd też ważnym zagadnieniem staje się zarządzanie procesami innowacyjnymi, powiązanie ich z misją i strategią przedsiębiorstwa, w którym wiedza i koncepcja są traktowane jako zasoby strategiczne¹².

Główne założenie przedsiębiorczości, jak wspomniano wcześniej, to wzrost konkurencyjności i ogólnie pojętej pozycji rynkowej przedsiębiorstwa. Innowacje i przedsiębiorczość stają się więc w gospodarkach opartych na wiedzy (GOW) kluczowym elementem budowania zdolności konkurencyjnej przedsiębiorstwa i rozwoju gospodarczego danego kraju. Przyznanie innowacjom takiego znaczenia wynika z następujących ich cech:¹³

- w swojej nazwie zawierają element nowości i zmiany, mają charakter dynamiczny i twórczy,
- powiązane są z pozostałymi czynnikami oddziałującymi na umacnianie zdolności konkurencyjnej, co oznacza oddziaływanie na ogólną efektywność przedsiębiorstwa,
- silnie oddziałują na kreowanie popytu.

Przedsiębiorczość postrzegana jest jako narzędzie kreowania zdolności konkurencyjnej, zarówno przedsiębiorstw w wymiarze krajowym, międzynarodowym, jak i całych regionów. Transfer informacji, wiedzy i technologii sprzyja dyfuzji, zmianom

⁹ B. Glinka, S. Gudkova, *Przedsiębiorczość*, Warszawa 2011, s. 85.

¹⁰ T. Kraśnicka, *Innowacyjność jako wymiar przedsiębiorczości w małych i średnich firmach (wyniki badań)*, w: *Przedsiębiorczość-natura i atrybuty*, K. Jaremczuk (red.), t. I, Tarnobrzeg 2012, s. 81.

¹¹ Z. Pierścioneck, *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003, s. 209; cyt. za: A. Oniszczyk-Jastrzębek, *Przedsiębiorczość w budowaniu zdolności konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, Gdańsk 2013, s. 60.

¹² J. Penc, *Przedsiębiorczość firm*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*” 2002, nr 1, s. 35.

¹³ A. Oniszczyk-Jastrzębek, op. cit., s. 62.

popytu i warunków konkurencji. Zacieśnia także powiązania gospodarcze, informacyjne, finansowe, technologiczne i edukacyjne, obniża koszty transakcyjne i ryzyko obrotu międzynarodowego, sprzyja rozwojowi nowych form współpracy i inicjuje nowe powiązania¹⁴, wymagając tym samym od przedsiębiorstwa doświadczenia w sferze zarządzania. Procesy te z pewnością wpływają na dywersyfikację warunków funkcjonowania przedsiębiorstw oraz kreowanie ich strategii rozwojowych.

Reasumując tę część opracowania należy stwierdzić, że we współczesnej gospodarce pozycję konkurencyjną przedsiębiorstwa determinuje aura przedsiębiorczości oraz orientacja proinnowacyjna. Przedsiębiorstwa dążąc zatem do osiągnięcia maksymalnych korzyści z pierwszeństwa stosowania innowacyjnych przewag, stają się bardziej konkurencyjne umacniając swoją pozycję na rynku. Niskie koszty oraz wysoką jakość produktów i obsługi klientów uważa się za standardowe źródła konkurencyjności przedsiębiorstw. Natomiast szybkość działania, transfer wiedzy, tworzenie barier wejścia dla konkurencji oraz zasoby finansowe i silna pozycja w sektorze opierają się na niekonwencjonalnych źródłach, których znaczenie dla przedsiębiorstw istotnie wzrasta¹⁵. Konkludując, można w tym miejscu sformułować tezę, że przedsiębiorstwo staje się bardziej operatywne, gdy polityka innowacyjna jest wpisana w jego strategię. Jednym z przykładów implementacji nowatorskich pomysłów mogą być na obszarach wiejskich, aczkolwiek nie tylko, innowacyjne powiązania integracyjne, jakimi są klastry rolno-przemysłowe.

Przegląd koncepcji struktur klastrowych jako odmiany przedsiębiorczości

Z uwagi na fakt, że definicje klastra w różnych przekrojach i odniesieniach były już wielokrotnie prezentowane w dostępnej literaturze przedmiotu, w niniejszym opracowaniu zrezygnowano z ich omówienia.

Specyficzną formą przestrzennej organizacji sektorów są klastry, nazywane również gronami bądź wiązkami przemysłowymi. Wykształcenie się swoistej tkanki instytucjonalno-organizacyjnej w postaci klastra warunkuje we współczesnej gospodarce opartej na wiedzy osiągnięcie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej na szczeblu międzynarodowym, globalnym, lokalnym i regionalnym. W literaturze przedmiotu klastry są uważane za najbardziej dojrzałe formy organizacji produkcji z punktu widzenia zdolności do podtrzymywania rozwoju¹⁶.

Klastry innowacyjne to systemy tworzące nie tylko sieć powiązań wewnętrznych w ramach regionalnego systemu innowacji, ale również organizacje otwarte na współpracę międzynarodową. Globalna otwartość klastrów przesądza bowiem o ich sukcesie. Niekoniecznie muszą one funkcjonować w branżach o zaawanso-

¹⁴ S. Pangsy-Kania, *Polityka innowacyjna państwa a narodowa strategia konkurencyjnego rozwoju*, Gdańsk 2007, s. 20.

¹⁵ A. Zaorska, *Przemiany konkurencji międzynarodowej i wyzwania dla polskich przedsiębiorstw*, w: *Przedsiębiorstwo w otoczeniu globalnym*, (red.) O. Dębicka i in., Gdańsk 2008, s. 114–119.

¹⁶ A. Oleksiuk, *Konkurencyjność regionów a parki technologiczne i klastry przemysłowe*, Bydgoszcz–Warszawa 2009, s. 79.

wanej technologii; innowacyjne mogą być również firmy z branż średniej a nawet niskiej techniki dzięki innowacjom procesowym, organizacyjnym czy marketingowym. Ich innowacyjność wzmacniają takie aspekty, jak: wzornictwo, lokalne receptury i technologie (w przypadku branży rolno-spożywczej), historia i kultura oraz lokalny kapitał społeczny¹⁷.

Prowadzona polityka rozwoju regionalnego w oparciu o klastry (*cluster-based policy* – *CBP*) polega na skoordynowaniu działań w różnych dziedzinach życia gospodarczego, ekonomicznego, politycznego, naukowego. Dzięki temu tworzy się spójny system i swoisty mechanizm naczyń połączonych – nauka wspiera technologię produkcyjną, edukacja odpowiada na rzeczywiste zapotrzebowanie rynku pracy, wspieranie konkurencyjności lokalnych firm pomaga przyciągnąć inwestycje zagraniczne, etc. Zasadnicza różnica między opisywaną koncepcją a klasycznym modelem rozwoju regionalnego polega na odejściu przez organy władzy regionalnej od tradycyjnego bezpośredniego czy też – mówiąc wprost – ręcznego sterowania lokalną gospodarką na rzecz działań pośrednich i stymulujących. Klastry stają się więc tutaj narzędziem wsparcia i aktywizacji, służą uwolnieniu naturalnej przedsiębiorczości. To jedna z najważniejszych zalet prowadzenia *CBP* – korzyści są odczuwalne dla całego regionu, a nie tylko zaangażowanych w projekt podmiotów¹⁸.

Zaobserwowane korzyści wynikające z funkcjonowania struktur klastrowych to głównie usprawnienie przepływu informacji i transferu wiedzy, obniżka kosztów transakcyjnych, wzrost efektywności i produktywności, przyspieszenie procesu powstawania nowych firm oraz wzrost innowacyjności przedsiębiorstw¹⁹. Powstanie takich struktur jest jednak determinowane wieloma czynnikami, wśród których warto wymienić:²⁰

- uwarunkowania historyczne, czyli tradycje wynikające z istnienia danego rodzaju działalności na określonym obszarze,
- zasoby naturalne lub specyficzne warunki naturalne (bądź klimatyczne),
- łatwość dostępu do znacznego rynku zbytu,
- dostęp do wykwalifikowanej kadry oraz zaplecza badawczego w postaci silnych jednostek naukowych.

Wskazując na przedsiębiorczość jako jeden z istotnych elementów determinujących rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych w agrobiznesie, należy zauważyć, że Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (*PARP*) realizuje przedsięwzięcie *Polskie klastry i polityka klastrowa*, którego celem jest wzmocnienie polskich klastrów, podniesienie ich konkurencyjności i zdolności innowacyjnych poprzez rozwój kapitału ludzkiego, jak również wzrost efektywności kształtowania

¹⁷ *Klastry w agrobiznesie*, D. Bobrecka-Jamro, W. Jastrzębska, E. Szpunar-Krok, B. Tuziak (red.), Warszawa 2008, s. 15.

¹⁸ W. Wierzyński, *Klastry w polityce rozwoju regionalnego* (on-line) http://www.pi.gov.pl/Klastry/chapter_95456.asp (dostęp: 20.06.2013).

¹⁹ S. Szultka, P. Tamowicz, M. Mackiewicz, *Regionalne Systemy i Strategie Innowacji. Najlepsze praktyki. Rekomendacje dla Polski*, Gdańsk 2004, s. 31.

²⁰ K. Rosa, *Klaster jako forma powiązań przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy* (on-line) <http://www.sbc.org.pl/Content/10638/rosa.pdf> (dostęp: 21.06.2013).

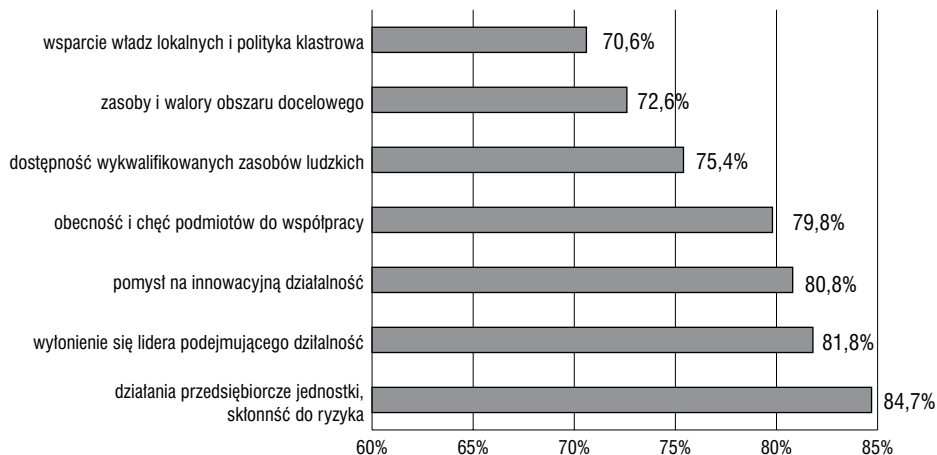
polityki klastrowej. Realizację projektu podzielono na dwa zadania. Pierwsze dotyczy oddziaływania na podmioty tworzące klastry, funkcjonujące w nich oraz działające na ich rzecz poprzez wspieranie ich, budowanie platformy wiedzy, dobrych praktyk i komunikacji oraz promowanie klastrów i ich osiągnięć. Drugie działanie dotyczy wspierania i kształtowania polityki rządu i samorządów w zakresie mającym znaczenie dla rozwoju i działania klastrów. Celem działania drugiego jest wypracowanie kierunków i założeń polityki klastrowej na kolejne lata. Służą temu wnioski i rekomendacje wynikające z obecnie realizowanej polityki w obszarach mających wpływ na rozwój klastrów w Polsce oraz analiza zagranicznych doświadczeń i dobrych praktyk²¹.

Znaczenie zachowań przedsiębiorczych w opinii przedsiębiorców (wyniki badań)

Konfrontując wcześniejsze rozważania dotyczące znaczenia zachowań przedsiębiorczych dla rozwoju innowacyjnych powiązań integracyjnych, przeprowadzono badania ankietowe wśród przedsiębiorców²², których poproszono o wskazanie kluczowych ich zdaniem czynników wpływających na podjęcie inicjatywy klastrowej. Wyniki przeprowadzonych badań zostały zaprezentowane na wykresie 1.

Wykres 1

Czynniki warunkujące podjęcie inicjatywy klastrowej w opinii przedsiębiorców²³

Źródło: opracowanie własne.

²¹ Katalog: *Klastry w województwie podkarpackim*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012, s. 2.

²² Badania pilotażowe przeprowadzono w 2013 roku wśród 25 przedsiębiorców skupionych w Podkarpackim Klastrze Rolno-Spożywczym.

²³ Dane nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mogli wybrać kilka odpowiedzi.

Analizując dane zamieszczone na rysunku 1. należy zauważyć, że kluczowym czynnikiem zainicjowania i rozwoju struktur klastrowych – zdaniem większości ankietowanych przedsiębiorców – jest podjęcie działań przedsiębiorczych oraz skłonność do ryzyka jednostki (84,7% wskazań). Kolejną grupą czynników, które istotnie mogą wpłynąć na powstanie struktury klastrowej były: obecność lidera podejmującego taką działalność (81,8%), pomysł na innowacyjną działalność (80,8%) oraz obecność i chęć lokalnych podmiotów do współpracy (79,8%). Niemniej ważne okazały się takie determinanty, jak: dostępność wykwalifikowanej kadry (75,4%), naturalne zasoby i walory obszaru docelowego (72,6%) oraz wsparcie władz lokalnych i prowadzona polityka klastrowa (70,6%).

Potwierdza się zatem teza, że zachowania przedsiębiorcze połączone w sposób harmonijny i celowy z wymienionymi wcześniej czynnikami, pozwalają na zainicjowanie, a następnie rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych, które mogą odegrać niemałą rolę dla gospodarczego rozwoju lokalnego, jak i ponadlokalnego.

Podsumowanie

Powstanie, a następnie rozwój struktur klastrowych uwarunkowane jest czynnikami zarówno endogenicznymi, jak również egzogenicznymi. Studia literatury przedmiotu, jak również przeprowadzone badania empiryczne, pozwalają stwierdzić, że jedną z kluczowych przesłanek determinujących powstanie innowacyjnych struktur integracyjnych są działania przedsiębiorcze. Działania te wzbogacone innymi czynnikami, tj. obecność lidera podejmującego innowacyjną działalność, otwartość lokalnych podmiotów na ukierunkowaną współpracę, dostępność do wykwalifikowanych zasobów ludzkich i silnych jednostek naukowych, mogą sprawić dynamiczny rozwój struktur klastrowych, a tym samym przyczynić się do szeroko pojętej ekspansji gospodarczej regionu.

BIBLIOGRAFIA

- Bobrecka-Jamro D., Jastrzębska W., Szpunar-Krok E., Tuziak B. (red.) 2008.** *Klustry w agrobiznesie*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Cieślik J. 2006.** *Przedsiębiorczość dla ambitnych. Jak uruchomić własny biznes*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Duczkowska-Małysz K., Duczkowska-Piasecka M. 1993.** *Pozarolnicze przedsięwzięcia na obszarze gminy*, w: *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich w stronę wsi wielofunkcyjnej*, (red.) K. Duczkowska-Małysz, PAN, IRWiR, Warszawa.
- Duczkowska-Małysz K. (red.) 1993.** *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*, PAN, IRWiR, Warszawa.
- Glinka B., Gudkova S. 2011.** *Przedsiębiorczość*, Oficyna a Wolter Kluwer Business, Warszawa.

- Grzybek M. 1997.** *Uwarunkowania przedsiębiorczości w agrobiznesie na wsi krośnieńskiej*, w: *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój terenów wiejskich*, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Trzcinnica 10–12 IX 1997 r., AR Kraków.
- Grzybek M. 1997.** *Wpływ przedsiębiorczości małej skali na kształtowanie podaży i popytu żywności*, w: *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój terenów wiejskich*, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Trzcinnica 10–12 IX 1997 r., AR Kraków.
- Katalog: *Klasy w województwie podkarpackim*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012.
- Kraśnicka T. 2012.** *Innowacyjność jako wymiar przedsiębiorczości w małych i średnich firmach (wyniki badań)*, w: *Przedsiębiorczość-natura i atrybuty*, (red.) K. Jaremczuk, t. I, PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg.
- Kwiatkowski S. 2000.** *Przedsiębiorczość intelektualna*, PWN, Warszawa.
- Oleksiuk A. 2009.** *Konkurencyjność regionów a parki technologiczne i klasy przemysłowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa.
- Oniszczyk-Jastrząbek A. 2013.** *Przedsiębiorczość w budowaniu zdolności konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Pangsy-Kania S. 2007.** *Polityka innowacyjna państwa a narodowa strategia konkurencyjnego rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Penc J. 2002.** *Przedsiębiorczość firm*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*”, nr 1.
- Pierścionek Z. 2003.** *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa.
- Rosa K. 2013.** *Klaster jako forma powiązań przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy* [on-line] <http://www.sbc.org.pl/Content/10638/rosa.pdf> (dostęp: 21.06.2013).
- Szultka S., Tamowicz P., Mackiewicz M. 2004.** *Regionalne Systemy i Strategie Innowacji. Najlepsze praktyki. Rekomendacje dla Polski*, IBnGR, Gdańsk.
- Wierzyński W. 2013.** *Klasy w polityce rozwoju regionalnego* [on-line] http://www.pi.gov.pl/Klasy/chapter_95456.asp (dostęp: 20.06.2013).
- Woś A. 1998.** *Encyklopedia agrobiznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Zaorska A. 2008.** *Przemiany konkurencji międzynarodowej i wyzwania dla polskich przedsiębiorstw*, w: *Przedsiębiorstwo w otoczeniu globalnym*, (red.) O. Dębicka i in., Gdańsk.
- Żmija J. 1996.** *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego terenów wiejskich w Polsce południowej*, FAPA, AR Kraków.

STRESZCZENIE

Podstawowym celem niniejszego opracowania jest prezentacja teoretycznych podstaw, zasad funkcjonowania oraz korzyści płynących z efektywnie funkcjonujących innowacyjnych powiązań integracyjnych, jakimi są struktury klastrowe. W opracowaniu podjęto próbę wskazania przedsiębiorczości jako uwarunkowania

rozwoju tych związków w agrobiznesie. Na podstawie literatury przedmiotu, jak również przeprowadzonych badań, wydaje się, że najbardziej istotnymi czynnikami rozwoju klastra są: działania przedsiębiorcze i skłonność do ryzyka, obecność i autorytet lidera koordynujące działania uczestników, pomysł na innowacyjną działalność, obecność i chęć lokalnych podmiotów do współpracy. Klastry odgrywają szczególnie ważną rolę w kontekście zwiększania innowacyjności całej gospodarki. Struktury klastrowe mogą być stymulantem wielu korzystnych zmian, zwłaszcza w kierunku rozwoju zaawansowanych procesów integracyjnych, jak również efektywnego rozwoju regionalnego.

SŁOWA KLUCZOWE: przedsiębiorczość, innowacje, powiązania integracyjne, agrobiznes

SUMMARY

The primary objective of this paper is to present theoretical foundations, principles of operation and the benefits resulting from efficiently functioning innovative integration relations which are cluster structures. This study attempts to assess entrepreneurship as the determinant for development of these relations in agribusiness. Based on the literature, as well as the research, it seems that the most important factors for the development of the cluster are: entrepreneurial activity and willingness to take risks, presence and authority of the leader coordinating actions of participants, an idea for an innovative business, presence and willingness of local actors to cooperate. Clusters play a particularly important role in the context of increasing innovation across the whole economy. Cluster structures can be a stimulant of many positive changes, especially towards the development of advanced integration processes, as well as an effective regional and trans-regional development.

KEYWORDS: entrepreneurship, innovation, integration processes, agribusiness